

ria, hinc recidivare toties conspicitur. Sed et ipse opifex medicus et auctor salutis ingratis ponit medelam, nunc instanter oremus, ne adhuc motus furore jam persæpe impensis antidotis et pariter tensis lixopiritis retrahat manum vel premat chirurgiam, sed delegat unguenta a summis dinamidiis infundat et liniat quibus et repellat tabifica, ut cum venerit satio chirurgiæ dilata his modicum inveniat quod præsumat exurere vel secare ne dicata thalamo Christi defleat præsetemina, quæ lavit mystica inna-siterna. Nullus tam capax quibit esse peritus medicinæ ni intente scrutetur physicam rationem. Et ne quis intelligit figmenti, ut qui ipsum sinxerat. Quis ergo poterit tueri mundum salute? haud dicam Monarcham vel portionem in ipsa ni ipse figulus ejus primæ plastis? Et si fateatur explici quodve per humanam formulam tamen almus Spiritus manet in ea quæ ministrat inde, cui si pure famuletur in ævum ab illa devenient prospera quæque fiant. Sceleribus inde citus et fugiet si commulgaverit. Quæ deserta illico peribit tunc cum suis actibus ni eruderet se ab ipsis et consistat ut ante. Unde congruit, ut qui parat potiri nomine Augusti caveat hanc censuram, inlatum communi reto suscipiat; sic quoque vivat adeptus ne temeraverit ipsum. In quo agat se divis nutibus, et frustretur suum sint arbitri illustres, qui

A adhuc superant, et qui jam præcesserant hinc et diathecam ponat speculum, quod nec reluat callidus caupo fraudolentus tabernarius aquam vino miscens quod refertur etiam ad falsos doctores, qui vera falsis inficientes noxias solent propinare doctrinas; hi denique non secundum rei veritatem vel auctorum definitionem, sed propria ad inventionem sacras quærunt tractare scripturas ut potentius sibi gratiam et populi inde favorem concilient. Quapropter jugiter devotus imploret Dominum, et non adjiciat comperendinare. Debitum est etiam ut cunctus populus instet hoc supplere ne seducatur ab ipso, quoniam vim præcipui testamenti luctatur abolere, qui stolidus negligit flagitare pro ope sui patroni. Præsto sum indifferens, orate nunc, jam respondebo vobis in lingua Adæ ut fiat; et si mavultis auspicare me . . . . . a summa majestate, ut deluat noxam de me placido lumine, quem et fingat sibi gratum, et acceptet fundendas preces, quas nec valeat impiare molestus inlex, nec mutilare linguam hiantis politam ea inspirante, quæ etiam nec sufferat alibi dilabi meum cor inquam facile, sed merear exaudiri a pio auctore pietatis. Quo auxilio fretus oriar tunc dependere supplices voces quas confirmet vester Hebraicus succentus una dictione, et extremis ejus oris apetur chronis.

ATTONIS TESTAMENTUM ⁽¹⁶⁸⁸⁾.

(Apud Mai, Scriptorum veterum Collectio nova, tom. VI, ex codice Vaticano.)

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis Patris et Filii et Spiritus sancti, cui sit gloria in sempiterna sæcula sæculorum, amen. Regnantibus domo Hugone et domno Hlotario piissimis regibus, regni domni Hugonis vigesimo, et domni Hlotarii decimo quinto, pontificante venerabile patre et domino domino Marino sanctissimo papa universalis Ecclesiæ Dei anno tertio, indictione 3, Idibus Maii, constituta synodo a venerabili patre domo Olderico archiepiscopo sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ in basilica gloriosissimi pontificis et confessoris sancti Ambrosii ante ejus sanctum corpus; astantibus domno Hugone legato misso dominorum qui supra regum, et venerabili patre domno Rogerio episcopo Perusino legato sanctissimi domini papæ. In ipsa synodo erat venerabilis pater dominus archiepiscopus sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ, et venerabiles episcopi Vercellensis Papiensis, Novariensis, Brixiensis, Laudensis, Bergomensis, Terdonensis, Cremonensis, Astensis, Curiensis, Taurinensis, Eporediensis, Augustensis, Albensis, Aquensis, Savonensis, Januensis, Albingau-

C nensis, Vigintimiliensis, Placentinus, Parmensis, Mutinensis, et quamplures alii episcopi, abbates, sacerdotes, et clerici, una cum Vidone comite et quamplures illustres regni proceres.

Completa liturgia, antequam dissolveretur synodus, surrexit domnus Atto sanctæ Vercellensis Ecclesiæ episcopus, qui petiit reverenter facultatem loquendi, qua ei largita, dominus archiepiscopus eum sedere fecit, quo facto dixit: Venerabiles Patres et illustres viri, cum dixisset Deus in sancto Evangelio ubi duo vel tres in nomine meo congregati sunt, ibi et ego in medio eorum sum; ideo dubitare non debemus, Deum in medio nostrorum esse. Quam ob rem cum sim in bona senectute constitutus, et Deus nos admonuisset dicens: Estote parati, quia nescitis diem neque horam quando Dominus veniet, propterea si vultis mihi complacere, vellem coram Deo et vobis bona mea ordinare ad salutem animæ meæ, parentumque meorum et omnium fidelium defunctorum, ut post mortem meam habeam qui pro anima mea Deum exorent, ut a peccatis solvatur.

(1688) Burontius in præfatione donationem Attonis Vercellarum canonicis factam recitat. Deinde breve testamentum Mediolani anno 948 scriptum profert quo bonorum suorum partem Mediolanensi clero

Atto legat; majoris vero testamenti in Mediolanensi synodo ante triennium editi, quod exhibemus, nullam Burontius mentionem facit. MAI.

Quibus auditis, omnes dixerunt: Fiat per venerabilem domnum Attonem quidquid vult. Et ipse sic dicere cœpit:

In Jesu Christi nomine, ego Atto, sanctæ Vercellensis Ecclesiæ humilis episcopus, cogitans infallibilia esse verba Domini, videlicet thesaurizate vobis thesauros in cœlo, et date pauperibus, quoniam centuplum accipietis et vitam æternam possidebitis; ideo ego qui supra Atto episcopus volo, judico, seu per hoc meum judicatum statuo una cum Hugone marchione, ac Brucardo comite advocatis meis, quod omnia quæ statuero perpetuis temporibus inviolata permaneant: et in primis judico et lego statim post mortem meam palatium meum Stazone cum ejus pomerio et silva et annexis in integrum vobis venerabili patri, et domine domine archiepiscopo Mediolani, et iis qui post vos Ecclesiam Mediolanensem episcopabunt, ita ut perpetuis temporibus permaneat sine imminutione in potestate archiepiscoporum Mediolani: pro quo rogo eos semel in anno sacra facere pro requie animæ meæ. Item lego et judico Ecclesiæ sancti Eusebii seu episcopatus ejus, unde sum indigne episcopus casales quatuor juris mei in valle Augustæ, et alios duos in Verdanzo, omnia cum suis ædificiis et terris et juribus mihi, qui supra Attoni episcopo spectantibus, cum servis et aldiis utriusque sexus in integrum; ita ut qui post me præerunt dictæ Ecclesiæ, usufructuario nomine tantum, cunctis diebus suis faciant ex fructibus eorum quidquid voluerint, absque tamen alienatione fundi. Quod si aliquid alienaverint, prædicta omnia perveniant in potestatem sanctæ Eporedien-
C
sis Ecclesiæ: qui omnes mei successores teneantur semel in mense sacrum facere, ut Deus misereatur animæ meæ pro ignorantibus in regimine Ecclesiæ mihi commissæ.

Item judico et lego canonicis prædictæ sanctæ Ecclesiæ curtem regiam cum curticella, quæ sunt juris mei, qui supra Attonis episcopi, cum eorum ædificiis, terris et juribus, vivis et mortuis in integrum, ut de eorum proventibus in Dominica olivarum unitim sumant refectionem, et residuum dividatur in octava Pentecostis æquis portionibus inter eos, quo die anniversarium faciunt pro omnibus episcopis ejus sanctæ Vercellensis Ecclesiæ, et prohibeo eis omnem alienationem; et si alienaverint, omnia proveniant in potestatem Ecclesiæ Taurinensis. Item volo quod statim post meum decessum, in honorem duodecim apostolorum liberentur duodecim servi mei, qui supra Attonis episcopi, ita ut cum uxoribus suis et filiis, cum omnibus eorum substantiis sint liberi, prout nunc, pro tunc, manumitto et libero.

Item judico et lego domno Aldemano consanguineo

(1689) Notemus regiam Attonis originem, Burontio incognitam, qui et ex longinqua gente Vercellas delatum Attonem (quem unicum agnoscit) somniatur (1690) In alia charta anni 1027, apud idem archium S. Mauricii majoris Mediol., cujus item apographum

A meo arhipresbytero sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ, et cardinalibus et presbyteris decumanis, et clero dictæ Ecclesiæ, qui modo sunt et in futuro erunt, illas quatuor valles juris mei, qui supra Attonis episcopi, quæ vocantur Bellaniam, Leventinam, Biascam, et Intrascam, cum omnibus capellis, casis et terris, cujuscunque speciei sint, cum famulis et aldiis utriusque sexus in integrum, ita ut perpetuo sint in potestate cleri dictæ sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ, cujus fui indignus archidiaconus. Quorum proventus sic dividatur: dominus archipresbyter tantum habeat, quam duo cardinales presbyteri; et cardinales presbyteri cum primicerio decumanorum tantum habeant per unumquemque, quam duo presbyteri decumani; et diaconi cardinales et subdiaconi quantum unus presbyter decumanus. Eam vero partem, quæ cardinalibus presbyteris spectat, dividat archipresbyter; ea quæ cardinalibus diaconis et subdiaconis, dividatur per archidiaconum; et decumanis dividatur per eorum primicerium ad ejus mansionem. Et hæc omnia cum conditione ut in perpetuum omni primo die lunæ Quadragesimæ majoris prædicti archipresbyter et cardinales primicerius et decumani, qui pro tempore erunt, veniant cum litaniis, et crucibus ad hanc basilicam, ubi ante corpora sanctorum Ambrosii, Protasii, et Gervasii, sacrum celebrent pro animabus, mea, et bonæ memoriæ domni Desiderii regis, et ducis Ermenulfi ejus patris, et Asprandii et Eberardi ejus fratris abavi mei (1689), qui supra Attonis episcopi ejus filii et aliorum filiorum ejus. Et item in die lunæ sequenti idem fiat ante corpus sancti Satyri in requiem animæ meæ et bonæ memoriæ Vuidonis comitis qui fuit proavus meus, et Attonis qui et Anscarius, qui fuit marchio, ejus filii, qui sunt tumulati in eadem ecclesia. Iterum idem fiat tertio die lunæ sequenti, ut supra, et ibi ante corpus sanctæ Marcellinæ virginis sacrum fiat pro animabus, mea, et bonæ memoriæ Aldigerii (1690), alias Ermenulfi patris mei, et fratrum suorum in eadem ecclesia quiescentium. Et prima die recedendo ab ipsa ecclesia intrent ecclesiam sancti Naboris; secunda vero vadant ad basilicam trium regum; et tertia pergant ad ecclesiam sancti Georgii, ibi ubi dicitur ad palatium, et ibi faciant kyrie et rogationes pro salute hujus civitatis et omnium habitantium in ea, et iu sine dicant requiem pro omnibus defunctis. Qui vero ad istas tres litanias non erit, nihil penitus habeat, salvo si ægrota-
D
ret, et tamen teneatur idem facere in alio die.

Item judico et lego venerabili domno Rupaldo abbati monasterii prope eandem basilicam, et ejus monasterio, curtem meam de Deliciano, cum capella, et casis, et terris, et juribus ejus, et famulis mihi qui supra Attoni episcopo spectantibus, in integrum;

in prædicto vaticano codice extat, verba leguntur hæc: *concedimus nostras ecclesias seu capellas quæ, etc., sanctis martyribus nostris Nazario et Celso consecratæ fuerunt, et dotatæ ab religioso viro Attone episcopo vercellensi domni Algerii filio.*

cum hac tamen conditione, ut ipse abbas cum monachis suis, dum cardinales at decumani præfati erunt in ecclesia sancti Ambrosii, vadant cum litanis suis ad ecclesiam sanctæ Mariæ Majoris sitam intra civitatem Mediolani, ubi dicitur intus vineam, et ibi sacra faciant pro anima mea, et bonæ memoriæ domnæ Mariæ matris, ac domnæ Imildæ sororis, meorum ibi humatarum : altera die idem faciant pro animabus bonæ memoriæ comitissæ Felindæ aviæ meæ, et filiarum ejus; et die tertio etiam ita fiat pro animabus Rodelindæ proaviæ meæ, et omnium defunctorum meorum : quod si non fiet, omnia prædicta eis legata sint domnæ Bertradæ abbatissæ dicti monasterii sanctæ Mariæ Majoris. Item judico et lego dictæ venerabili domnæ abbatissæ Bertradæ fratruæ meæ cum ejus monialibus et monasterio suo mansa quinque terræ juris mei, qui supra Attonis episcopi, in curte Cerdati, cum ædificiis, servis, aldiis et eorum familiis utriusque sexus spectantibus, in integrum, ut commodius possint Deo servire, et semel in mense recordentur orare ut anima mea a peccatis solvatur.

Et hæc omnia ego qui supra Atto episcopus judico et facio cum conditione, quod prædicti omnes qui supra cardinales, decumani, abbas, monachi, abbatisa, et moniales, ac eorum successores, vel succetrices, unitum vel separatim, in totum vel in partem, dictas valles, curtes, casales, terras, servos, famulos, aldios utriusque sexus, non possint quovis modo alienare aut invasere, quia mea firma voluntas est, quod omnia prædicta perpetuis temporibus permaneant ad cultum divinum in requiem omnium defunctorum meorum. Ideo reverenter rogo vos, venerabiles, pater domine archiepiscopo, et omnes residentes in hac sancta synodo, ut ponatis excommunicationem et anathema super omnes qui hoc meum judicatum in toto vel in parte violaverint.

Hoc audito, dominus archiepiscopus et omnis synodus ex parte Dei et omnium sanctorum anathematizavit quicumque per quaecunque ingenium hoc judicatum venerabilis patris domini Attonis sanctæ Vercellensis Ecclesiæ episcopi violaverit; et qui fecerit, partem habeat cum Juda traditore ac Simone mago in gehennam æternam, una cum Satana et diabolis ejus. Et dixerunt omnes : Fiat, fiat, fiat. Quo facto, ipse Atto episcopus dixit : Audite, omnes venerabiles Patres; hic disposui, quæ judicare et disponere potui pro conscientia mea; reliquas vero meas substantias, quæ mihi modo pertinere videntur, judico et lego propinquieribus meis, ut de eis faciant quidquid voluerint, juxta dispositionem majorum eorum, et lex Longobarda disponit. Item rogo sanctum patrem venerabilem papam, et clementissimos dominos reges suis litteris hoc meum judicatum confirmare dignentur.

Quibus auditis, dominus Hugo comes et dominus Rogerius episcopus missi prædicti, auctoritatem domini Attonis episcopi, qui hoc judicatum laudavit, et subscripsit, confirmavit, et subscripsit. (1691) Supra, *Oldericus*. (1692) Astericos posui; at in codice sunt lineolæ directæ et transversæ, gratis ritu.

A minorum regum et domini papæ interponentes, hæc omnia convalidaverunt et confirmare facere promiserunt. His peractis, idem dominus Atto episcopus una cum Hugone marchione et Brucardo comite advocatis suis dixit : Hæc est mea libra voluntas et ultimum meum judicatum. Sic me Deus adjuvet, amen. Actum in basilica sancti Ambrosii pontificis et confessoris, ubi ejus sanctum requiescit corpus.

† Ego Rogerius humilis episcopus legatus missus sanctissimi patris venerabilis Marini papæ hoc judicatum laudavi, confirmavi, et subscripsi.

† Ego Hugo comes legatus missus dominorum Hugonis et Lotharii regum piissimorum hoc judicatum laudavi, confirmavi, et manu mea subscripsi.

B † Ego Olricus (1691) sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ archiepiscopus omnibus, quæ supra interfui, laudavi, confirmavi, et propria manu subscripsi.

† Ego Atto sacre Vercellensis Ecclesiæ indignus episcopus ad confirmandum hoc meum judicatum manu mea subscripsi.

† Ego Linfredus Papiensis episcopus laudavi et confirmavi.

† Notinghus Brixiensis episcopus subscripsi :

† Gezzo sanctæ Dertonensis Ecclesiæ episcopus manu propria subscripsi.

† Ego Bruningus Astensis episcopus subscripsi.

† Ego Riculfo episcopus Taurinensis laudavi et subscripsi.

† Griffus Augustanus episcopus subscripsit.

C † Ego Adalgisus sanctæ Aquensis Ecclesiæ episcopus me subscripsi.

† Mildus Vingintimiliensis Ecclesiæ episcopus firmavit.

† Ego Sigifredus Parmensis episcopus subscripsi.

† Joannes Massanensis episcopus firmavit.

† Ego Aldemanus sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ archipresbyter laudavi, et ad firmandum manus posui.

† Daipertus episcopus sanctæ Cremonensis Ecclesiæ manu sua firmavit.

† Ego Baldo Curiensis episcopus subscripsi.

† Asmundus Eporediensis episcopus manu mea firmavi.

† Ego Daibertus episcopus Albensis subscripsi.

D † Ingulfus Albengaunensis episcopus firmavit.

† Ego Boso episcopus Placentinus subscripsi.

† Ego Vuido Mutinensis episcopus laudavi et subscripsi.

† Lotherius Marianensis Ecclesiæ episcopus subscripsi.

† Ego Hupaldus humilis abbas laudavi et subscripsi.

Signa ** (1692) manuum Hugonis marchionis, et Brucardi comitis advocati præfati venerabilis patris domini Attonis episcopi, qui hoc judicatum laudavit, et subscripsit, confirmavit, et subscripsit.

at in codice sunt lineolæ directæ et transversæ,

verunt, et ad confirmandum manus suas posuerunt.

Signa ***** manuum Ariperti, Olderici, Joannis, Asprandi, Burli, et Canonis testium, et quamplurimæ aliæ personæ quæ ad hoc vocati (*ita cod.*) sunt.

Ego Vualpertus humilis archidiaconus et cancellarius sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ et præsentis sacri (*ita cod.*) synodi de mandato suprascriptorum Patrum hoc iudicatum venerabilis patris domini Attonis episcopi Vercellarum scripsi, tradidi, et subscripsi.

Ego Lambertus notarius sacri palatii et missus dominorum Hugonis et Lotharii piissimorum regum, una cum suprascripto domino archidiacono tradidi atque subscripsi.

Ego Petrus, qui dicor Rabbus, notarius domini Henrici imperatoris suprascriptum iudicatum domini Attonis episcopi Vercellarum ab eo pronuntiatum in synodo Mediolanensi et subscriptum, ut supra fideliter exemplatum per infrascriptum Rogerium Bonafidem notarium ab originale prædicti iudicatus, quod apparet fuisse tribus sigillis munitum, primum quorum erat dominorum regum, alterum cum sanctis Petro et Paulo, et tertium cum sancto Ambrosio sed antiquitate quasi consumptum, cum ipso originale, ut plurimum marcido, ut vix difficulter legi possit, diligenter concordavi, ro-

gatus a venerabili domino Ambrosio dicto de Vicomercato abbate monasterii sancti Ambrosii, ubi ejus sanctum requiescit corpus; instante etiam domna Columba abbatissa monasterii Majoris Mediolani: et hoc de mandato domni Joannis dicti de Rusca honorabilis potestatis civitatis et communis Mediolani, præsentibus dicto Bonafide, T. Senago, Jo. Coalia, J. Canova, A. Lomatio, notariis, atque Thoma dicto Crasso, et Rufino Corbo juris peritis, ac Ossa de Osis, Petro dicto Bellabuca, Comasino de Cremis, Joanne Marcellino, Vidone vicecomite, testibus: et quia concordare inveni, præter litteras plus minusve, mea manu subscripsi.

Ego Tebaldus, qui dicor de Sunago, notarius hoc transumptum quia fidele inveni me subscripsi.

Ego Joannes, qui dicor Coalia, notarius sacri palatii prædicto transumpto interfui, et quia concordare inveni, ut supra, de mandato me subscripsi.

Ego Joannes, qui dicor de Canova, imperialis notarius hoc transumptum fideliter concordavi, et [quia] uniforme cum originale inveni, me subscripsi.

Ego Anselarus, qui dicor de Lamatio, notarius cum supradictis notariis hoc transumptum examinaui, et quia concordare inveni, me subscripsi.

APPENDIX AD ATTONEM.

FRAGMENTUM VETERUM PRECATIONUM, IN FORMA LITANIARUM, IN HONOREM S. EUSEBII.

(Ex cod. Othonis.)

..... factus est Eusebius, et Christianæ legis maximus. Exaudi nos.

..... Omnes sacro sibi suscepit, et præsul factus Vercelles directus est. Exaudi, etc.

..... Hæresiarca quæ cum esset civitas dure pastorem orthodoxum spreverat. Exaudi, etc.

In S. Templo Mariæ se obstruunt, doctor ad eos ne intret catholicus. Exaudi, etc.

Charus sed Deo signo crucis fregerat vectes et seras, et intravit januas. Exaudi, etc.

..... de luce consubstantialiter prædicans multos instruxit fideliter. Exaudi, etc.

Mox sed tyrannus callide Constantius synodum dictat in urbe metropoli. Exaudi, etc.

..... Minorem in qua Patris Filium temere pulsant scribere catholicos. Exaudi, etc.

..... Occurrere præsul et ad fluminis moratur ora cum unda. . . Sicidæ. Exaudi, etc.

Navis, quæ erat ad alteram ripam ad eum sola quia jusserat. Exaudi, etc.

Ut facto celere it Mediolanum ad configendum cum tyranno. Exaudi, etc.

..... Nec suasionibus cessit, tunc vinctus conditur exilio. Exaudi, etc.

..... Tyrannus sed postquam est mortuus, pastor ad caulas reversus est proprius. Exaudi, etc.

..... Avidos invenit Ariani dogmatis, ut jam cum paucis degeret catholicus. Exaudi, etc.

Verum cohors ruit in pontificem; mortem dederunt prædicandi vivere. Exaudi, etc.

..... Sic sanctam tunc reddidit animam, hic sepulture locus manet celebrer. Exaudi, etc.

..... Sesultat et pollet miraculis, tristes levantur et languentes inibi. Exaudi, etc.

..... Hunc rogare pariter ut intercedat pro nobis ad Dominum. Exaudi, etc.

NOMINA PLEBIUM EPISCOPATUS S. EUSEBII.

(Cod. Vatic. 4322, ad calcem epistolæ Attonis ad Waldonem.)

† Prodobio, Cozzo, Martyri, Mediolano, S. Evasii, Rusciniانو, seu Cassiani, Castello Turris,

Montigio Pini, Duperia, monte Calano. Balzola, Tridino, Cornetæ, Medæ, Palaciolo,